

Zápis z obhajoby disertační práce

Studentka: Mgr. Veronika Štěpánová

Datum narození: 31. 10. 1983

ID studia: 289120

Studijní program: Filologie

Studijní obor: Český jazyk

Jazyk práce: čeština

Jazyk obhajoby: čeština

Školitel: doc. Robert Adam, Ph.D.

Oponenti: PhDr. Jiří Zeman, Ph.D.

doc. Mgr. Martin Ološtiak, PhD.

Datum obhajoby: 8. 11. 2016

Místo obhajoby: UK FF, nám. Jana Palacha 2, Praha 1, KJL – týmová studovna

Termín: řádný

Předseda komise: prof. PhDr. Petr Mareš, CSc.

10:30 Předseda komise, prof. PhDr. Petr Mareš, CSc., zahájil obhajobu studentky Mgr. Veroniky Štěpánové. Představil sebe a přítomné členy komise, jimiž byli: prof. PhDr. Jana Hoffmannová, DrSc., doc. PhDr. Lucie Saicová Římalová, Ph.D., PhDr. PaedDr. Miloslav Vondráček, Ph.D. Přivítal oponenty PhDr. Jiřího Zemana, Ph.D., a doc. Mgr. Martina Ološtiaka, Ph.D. Omluvil školitele doc. Roberta Adama, Ph.D., který nemohl být obhajobě přítomen. Všem přítomným představil studentku Veroniku Štěpánovou. Předseda komise, prof. PhDr. Petr Mareš, CSc., konstatoval, že komise je usnášeníschopná. Poté přečetl posudek školitele doc. Roberta Adama, Ph.D., v němž mimo jiné zaznělo, že doktorské studium Veroniky Štěpánové proběhlo řádně, studentka v jeho průběhu samostatně (korpus Monolog) či v týmu (Databáze výslovnostního cizích slov) prováděla odpovídající fonetické výzkumy. Jejich výsledky publikovala ve významných jazykovědných časopisech, jako jsou *Naše řeč* a *Slovo a slovesnost*. Účastnila se domácích i zahraničních jazykovědných konferencí, na nichž rovněž průběžně představovala výsledky své práce. Dále vedla na ÚČJTK semináře povinné i volitelné. Ve své disertaci zúročila rovněž zkušenosti ze svého současného zaměstnání – z práce v oddělení jazykové kultury Ústavu pro jazyk český,

především ze své praxe jazykověporadenské. Školitel oceňuje návrhy V. Štěpánové týkající se změn kodifikace stávající české ortoepie, podporuje její snahu obnovit v Ústavu pro jazyk český fonetický výzkum.

10:37 Předseda komise vyzval Veroniku Štěpánovou, aby přítomné seznámila s tezemi své disertační práce nazvané *Česká ortoepická kodifikace*. V. Štěpánová prostřednictvím powerpointové prezentace postupně představila strukturu své disertační práce, která je členěna do 11 kapitol. Po úvodní kapitole následuje pojednání o dějinách české ortoepie (kap. 2), ve třetí kapitole jsou analyzovány obsahy některých starších ortoepických příruček, dále jsou podrobně analyzovány publikace *Výslovnost spisovné češtiny* z roku 1967, resp. 1978 (nazývané stručně VSČ I a VSČ II) a vybrané novější práce obsahující ortoepická pravidla (kap. 4); zde autorka konstatuje shodný výklad jevů probíraných v těchto publikacích, ovšem s výjimkou ne/přípustné spisovné výslovnosti slabiky *mě* – některé publikace kromě výslovnosti [mňe] připouštějí také výslovnost [mje] – a pojmání samohláskové délky. 5. kapitola je věnována zaznamenávání výslovnosti ve výkladových slovnících češtiny (toto téma V. Štěpánová přehledně zpracovala rovněž v článku pro *Slovo a slovesnost*), studentka mimo jiné upozornila na nejednotný způsob záznamu výslovnosti v jednotlivých slovnících, někdy i v rámci téhož slovníku. 6. kapitola je věnována (celkem 655) fonetickým dotazům z jazykové poradny Ústavu pro jazyk český; 7. kapitola představuje další velmi zajímavý materiál, který má V. Štěpánová k dispozici pro své výzkumy; jsou jím nahrávky studentů vyšší odborné školy oboru herectví. Nahrávky jsou analyzovány s ohledem na odchylky od spisovné výslovnosti. V 8. kapitole je představen unikátní korpus Monolog o rozsahu více než 45 000 slov, shromažďující rozhlasové projevy 16 mluvčích, většinou čtené právy. Tento korpus vytvořila V. Štěpánová zcela samostatně. 10. a 11. kapitola se podrobně věnuje výsledkům výzkumu výslovnostního úzu přejatých slov a cizích vlastních jmen; výzkum byl proveden v roce 2014. Podrobné analýzy jsou zaměřeny především na kolísání vokalické kvantity (např. u slov zakončených na *-ivní*) a na kolísání znělosti (např. výslovnost [resort] vs. [rezort]). V poslední kapitole jsou obecné a shrnující poznatky, zvláštní důraz je kladen na nutnost fonetických výzkumů na půdě Ústavu pro jazyk český, přičemž a) takové výzkumy nemůže provádět jednotlivec, b) výslovnostní kodifikaci je třeba provádět s ohledem na jazykovou praxi.

11:03 Předseda komise vyzval prvního oponenta, doc. Mgr. Martina Ološtiaka, PhD., aby přečetl podstatnou část svého posudku. Oponent konstatoval, že vytčené cíle disertační

práce – zmapovat dosavadní fonetické výzkumy a navázat na ně – byly úspěšně splněny. Uvedl, že V. Štěpánová se v dané problematice nadstandardně orientuje. Jeho otázky do diskuse se týkaly a) existence stylistické diferenciaci výslovnosti v dnešní češtině; jak se s ní vyrovná současná ortoepická kodifikace?; b) provázanosti úzu a normy: bude brát kodifikace úzus v potaz?; c) systematického posuzování výslovnosti vs. posuzování výslovnosti jednotlivých slov; d) zaznamenávání výslovnosti ve výkladových slovnících: nestačí zaznamenávání fonologické, tj. je např. vhodné pokaždé zaznamenávat výslovnost zadopatrového [ɲ], které čeští mluvčí realizují před [k] a [g] zcela pravidelně? Závěrem oponent uvedl, že v práci je dobře naznačeno, kudy se má ubírat další fonetický výzkum. Práci jednoznačně doporučil k obhajobě.

11:12 Předseda komise vyzval druhého oponenta, PhDr. Jiřího Zemana, Ph.D., aby přečetl podstatnou část svého posudku. Oponent nejprve ilustroval aktuálnost zpracovávaného tématu na faktu, že poslední kodifikace výslovnosti češtiny pochází z roku 1967 (VŠČ I). Předkládaná disertační práce je tedy v dané oblasti vskutku průkopnickým dílem. Oponent oceňuje rozsáhlou bibliografii, konstatuje, že práce je přehledně strukturována a že vytčené cíle byly splněny. Práce je dobrým východiskem pro další diskusi o metodologii fonetických výzkumů. Oponent vyzdvihl přínos šesté kapitoly, jež je věnována dotazům z jazykové poradny, neboť dotazy obsahují formulace, které lze použít při budoucím stanovení pravidel. První otázku k diskusi formuloval podobně jako první oponent, tj. zastavil se u otázky výslovnostních stylů, upozornil na málo využívaný termín „běžná výslovnost“. Další dotazy se týkaly vlivu kontextu a možnosti využívání frekvenčního hlediska. Závěrem konstatoval, že práce obsahuje užitečné, dále využitelné výsledky. Práci jednoznačně doporučil k obhajobě.

11:20 Předseda komise předal slovo V. Štěpánové. Ta poděkovala oponentům za péči, kterou věnovali napsání posudků. Nejprve reagovala na dotazy prvního oponenta, doc. Mgr. Martina Ološtiaka, PhD. K existenci výslovnostních stylů poznamenala, že o diferencování výslovnostních stylů lze uvažovat jen v omezené míře. Lze je identifikovat např. v rámci jednoho textu, v němž se opakuje jen jedna výslovnostní varianta, např. pouze výslovnost [pointa], nebo pouze [poenta]. O různých výslovnostních stylech lze dále uvažovat třeba s ohledem na plnou či naopak redukovanou výslovnost souhláskových skupin. K otázce, zda má být při stanovování kodifikace brán v potaz úzus, se V. Štěpánová staví jednoznačně kladně. K otázce systematického posuzování fonetických jevů vs. posuzování výslovnosti jednotlivých slov studentka uvedla příklad z VŠČ, v níž byl systematický přístup uplatněn např. u

všech substantiv mužského rodu zakončených na *-on*. U všech těchto slov jsou jednotně jako spisovně uvedeny obě výslovnosti, tj. [on] i [o:n], např. *citron*: [citron], [citra:n]. Ovšem na základě úzu lze zjistit, že takto zakončená životná podstatná jména, např. *bizon*, jsou realizována zpravidla s krátkou samohláskou: [bizon], zatímco u neživotných délka kolísá: [šampon] i [šampo:n]. V. Štěpánová se tedy v této otázce přiklání k cestě jemné systematiky. K fonologickému zaznamenávání výslovnosti ve výkladových slovnících V. Štěpánová poznamenala, že i zde je třeba citlivě posoudit systematickost, tj. plošné shodné zaznamenávání výslovnostních jevů. Připomněla, že svůj článek v časopise *Slovo a slovesnost* opatřila podtitulem „výzva k diskusi“, bohužel však dosud žádná diskuse fonetiků k tématu zaznamenávání výslovnosti ve slovnících neproběhla. Sama V. Štěpánová se kloní spíše k zaznamenávání fonetickému, připomněla způsob zaznamenávání výslovnosti ve slovnících německých a anglických, který je tradičně fonetický, často velmi podrobný, například zachycující i slabikotvornost souhlásek aj. K ne/zaznamenávání zadopatrového [ŋ] poznamenala, že jí připadá užitečné, neboť výkladový slovník mohou užívat i cizinci, jimž daná výslovnostní asimilace nemusí být vlastní, dále se s alveolárním [n] před [k] a [g] lze setkat u rodilých mluvčích češtiny při hyperkorektní a nářeční výslovnosti, konečně lze takovou výslovnost slyšet v některých písních.

Poté se V. Štěpánová věnovala otázkám druhého oponenta, PhDr. Jiřího Zemana, Ph.D. K poradenským dotazům, které se týkají výslovnosti, studentka uvedla, že pokládá za důležité, jak se tazatelé ptají, čím argumentují. Názory tazatelů na nějaký výslovnostní jev se někdy jazykovědcům mohou zdát absurdní, při formulaci pravidel však je třeba i tyto názory vzít v úvahu. K otázce kontextu uvedla, že na jednu stranu se každé slovo vyskytuje v nějakém kontextu, na druhou stranu se nelze zcela na kontext spoléhat. K termínu „běžná výslovnost“ poznamenala, že by se s ním v kodifikaci mělo počítat. K frekvenčnímu hledisku uvedla, že je jistě užitečné, někdy se v příručkách objevují až kuriózní příklady pro výklad nějakého jevu (například *chotěbořští*), zatímco při zohlednění frekvence by mohl být pro výklad téhož jevu užít příklad slova běžněji užívaného (např. *mořští*).

11:39 Předseda komise se zeptal oponentů, zda jsou s odpověďmi V. Štěpánové spokojeni. Ti se vyjádřili kladně a předseda komise otevřel diskusi. V ní se nejprve předseda komise, prof. PhDr. Petr Mareš, CSc., zeptal, jaký je obecně názor V. Štěpánové na vztah normy a úzu, dále jak se ona sama staví k ne/spisovné výslovnosti slabiky *mě*

[mje] a konečně na to, zda by pro zaznamenávání výslovnosti ve výkladových slovnících nemohly být inspirativní také slovníky polské. Na první otázku V. Štěpánová odpověděla v tom smyslu, že v oddělení jazykové kultury ÚJČ jsou naplánovány výzkumy normy některých jevů. Ukazuje se například, že některý jev je v úzu velmi častý, ovšem ve veřejném projevu se zdá nepřijatelný. K výslovnosti [mñe], [mje] uvedla, že většina rodilých mluvčích neslyší mezi těmito výslovnostmi rozdíl, dále poznamenala, že výslovnostní varianty jsou územně podmíněny. K polským slovníkům uvedla, že podle jejích informací v nich převládá fonologický způsob zaznamenávání výslovnosti. Do diskuse se poté přihlásila prof. PhDr. Jana Hoffmannová, DrSc., která poznamenala, že fonetické styly jsou podle jejího názoru perspektivním tématem, dále se zeptala, zda studenti herectví, jejichž projev V. Štěpánová analyzovala, měli řečové vady, konečně se zastavila u výslovnosti proprií: zajímalo ji, zda se pozornost věnuje spíše jménům cizím a jak se řeší variantnost např. u domácího jména *Zdeněk*, kde se lze setkat s různými pravopisnými, a tedy také výslovnostními podobami. K fonetickým stylům studentka uvedla, že ve VŠČ I se pracuje s následujícími kategoriemi: vysoký styl, spisovná výslovnost, běžná výslovnost. Téma výslovnostních stylů je podle ní jistě dodnes nosné, problémem však může být, že běžnou výslovností se v některých případech míní výslovnost nespisovná. K výslovnostním vadám adeptů herectví V. Štěpánová poznamenala, že studenti při přijímacích zkouškách předkládají doklad o vyšetření foniatrickém, nikoli však logopedickém. Obecně se při přijímacích zkouškách výslovnosti pozornost spíše nevěnuje. Podle jejích výzkumů má až 40 % studentů sigmatismus, tzv. ostré sykavky nemusí být nutně při mluvení slyšitelné, mohou se však projevit při výslovnosti na mikrofon, který sykavky zesílí. K výslovnostní variantnosti proprií V. Štěpánová uvedla a okomentovala řadu pozoruhodných případů, například výslovnosti *Klause*: [klauze]/[klauze], *Poschla*: [posxla]/ [pošla], *Neuschl*: [nojšl]/ [neʒusxl], *Pecopala*: [pecopala]/[pekopala]; ke jménu *Zdeněk* zmíněnému v dotazu prof. Hoffmannové uvedla, že je doložena i grafická podoba *Zděnek* a je otázkou, zda je pak zachovávána i ve výslovnosti. Do diskuse poté vstoupil Mgr. M. Havlík, Ph.D., s poznámkou, že ve školách se žákům a studentům obecně poučení o výslovnosti dostává velmi malé, respektive žádné. Dále se o slovo přihlásil doc. Mgr. M. Ološtiak, Ph.D., který připomněl tradici výslovnostních stylů ve slovenské fonetice a připojil se k názoru V. Štěpánové, že ve slovnících by mohlo být výrazněji uplatňováno fonetické zaznamenávání výslovnosti.

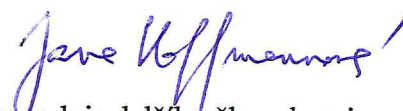
- 11:59 Předseda komise, prof. PhDr. Petr Mareš, CSc., uzavřel diskusi, ukončil samotnou obhajobu a komise zahájila neveřejné zasedání o klasifikaci obhajoby disertační práce.
- 12:10 Předseda komise seznámil studentku a přítomné s výsledkem obhajoby. Komise hlasovala zdvižením ruky. Počet členů komise: 5 – přítomno členů komise: 4 – počet kladných hlasů: 4 – počet záporných hlasů: 0. Obhajoba disertační práce byla klasifikována: prospěla.

Zapsala: L. Jílková

Jméno a podpis předsedy komise:

prof. PhDr. Petr Mareš, CSc.

Jméno a podpis dalšího člena komise:

prof. PhDr. Jana Hoffmannová, DrSc.